

A R T Y K U Ł Y I R O Z P R A W Y

VOLHA YAKIMENKA
Kuria Diecezjalna Diecezji Pińskiej

**CHRZEŚCIJAŃSTWO, PRZESĄDY I NIEWIARA
WE WSPÓŁCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE BIAŁORUSKIM**

WSTĘP

Na religijność społeczeństwa białoruskiego wpłynęło kilka czynników — nie tylko dzieje chrześcijaństwa, ale również wierzenia starożytnych Słowian oraz zakorzeniona w mentalności kilku pokoleń ateistyczna ideologia z czasów sowieckich. W odniesieniu do przemian postsowieckich jedni eksperci wyrażają pogląd o wzroście roli religii na Białorusi, inni — o procesie odwrotnym, jeszcze inni — o demonstracji religijności (Crabtree 2010; Šeris 2012, s. 103; Žogol' 2018, s. 190). Badania wykazują, że religijność często jest zastępowana tradycją lub łączona z przesądami, a wielu Białorusinów¹ jest dalekich od prawdziwie chrześcijańskiej pobożności (Grigorovič, Klimovič 2015, s. 26). Istnieje opinia, że kwestie religijne w kraju stanowią „dość skomplikowany, wieloczynnikowy duchowo-społeczny fenomen” (Šeris 2014, s. 72).

Białorusini blisko w stu procentach uznają się za wyznawców chrześcijaństwa; jednak jedynie około dwóch trzecich respondentów deklaruje wiarę w Boga, a niespełna jedna dziesiąta jest aktywna religijnie (Republika... 2017, s. 104n; 2018, s. 56, 58). Ponadto wciąż obecne są pogańskie

---

Adres do korespondencji: olga.jakimienko@gmail.com

¹ W niniejszym artykule nazwa „Białorusini” dotyczy wszystkich mieszkańców terenów dzisiejszej Białorusi.

wierzenia przodków, zwłaszcza na wschodnich obszarach kraju. Można zatem dostrzec synkretyzm religijny, który stopniowo rozprzestrzenił się geograficznie i zachował się w kulturze po dziś dzień (Nenadavec 2018, s. 7). Istnieje pogląd, że dychotomia „chrześcijaństwo–pogaństwo” w społeczeństwie białoruskim coraz bardziej słabnie na rzecz podkreślania całościowego charakteru kultury narodowej za pomocą określenia zastępczego „ludowe chrześcijaństwo” (San’ko 2017, s. 380n).

Przyjrzenie się religijności Białorusinów pozwala sądzić, że nierzadko wygląda ona na co najmniej powierzchowną, a fakt deklarowanej ponad osiemdziesięcioprocentowej większości wyznawców prawosławia w społeczeństwie usprawiedliwia opinię, że „ateizm prawosławny dla Białorusi — nie jest paradoksem, lecz normalnym zjawiskiem” (Avseŭškin 2019). Niektórzy formułują pogląd o popularyzacji na Białorusi nowego typu człowieka religijnego. Jest nim „świecki wierzący” o paradoksalnie podzielonej świadomości — deklaruje on, że jest osobą wierzącą, uznaje moralną funkcję religii i nadaje jej ważną rolę w zachowaniu dziedzictwa kulturowego, jednak równocześnie może nie spełniać praktyk religijnych oraz nie przestrzegać w życiu etosu chrześcijańskiego (Beznúk 2006, s. 128n).

Chrześcijaństwo, pogaństwo i „bezbożny komunizm” (Pius XI 1937) — oto główne czynniki, warunkujące religijność Białorusinów. Zamierzam tu podjąć próbę naświetlenia niektórych tendencji ewolucji postaw religijnych i specyfiki postrzegania życia nadprzyrodzonego przez mieszkańców Białorusi. Nie sposób rzetelnie ukazać te zagadnienia bez zapoznania się z procesami i zjawiskami takimi jak: kultura religijna mieszkańców tych ziem, religijność Białorusinów na przełomie XX i XXI wieku, występowanie mitów i przesądów we współczesnym społeczeństwie białoruskim. Szczegółowe wątki w tym zakresie to: mapa etniczno-wyznaniowa; specyfika religijności w zachodniej i wschodniej części kraju; odrodzenie religijne końca XX wieku; stabilizacja religijna na początku XXI wieku; jakościowy wymiar religijności społeczeństwa białoruskiego; miejsce mitów, przesądów, „sakralnego świata tradycji” i neopogaństwa w kulturze religijnej Białorusinów.

PRZEGLĄD KULTURY RELIGIJNEJ MIESZKAŃCÓW DZISIEJSZEJ BIAŁORUSI

Mapa etniczno-wyznaniowa

Dzieje religii na ziemiach obecnej Białorusi określiły kulturę religijną jej mieszkańców, naznaczając ją wielowyznaniowością uwarunkowaną

geopolitycznie, etnicznie i kulturowo². Analiza białoruskiego życia religijnego skłania do wyodrębnienia dwóch zasadniczych części kraju: zachodniej i wschodniej. Pierwsza część to następujące regiony historyczno-etnograficzne: region północno-zachodni (Grodzieńskie Poniemanie), Polesie Zachodnie oraz w regionie centralnym rejony baranowicki i lachowicki, a także zachodnie obrzeża województwa brzeskiego, przez specjalistów zaliczane do Polesia Wschodniego. Na drugą część składają się ziemie wschodnie, czyli regiony: północny (Podwinie Białoruskie), wschodni (Podnieprze), większość obszarów Polesia Wschodniego (Polesie Prypeckie) oraz wschodnie tereny regionu centralnego (Gurko A. Vl. i in. 2014, s. 3; 2016, s. 3; 2017, s. 3).

Współczesny etniczno-regionalny koloryt wyznaniowy różnych części Białorusi wynika z historii kraju. Położenie geopolityczne to przyczyna zmian ogólnospołecznych i naprzemiennego dominowania wschodniej (wieki XI–XVI i XIX–XX) i zachodniej (katolicyzm i protestantyzm — od XVI do końca XVIII wieku) tradycji chrześcijańskiej. Tolerancja etniczno-wyznaniowa przyczyniła się do współistnienia słowiańskiej (białoruskiej, polskiej, ukraińskiej, ruskiej) i bałtyckiej (litewskiej, jaćwingowskiej, turskiej, niemieckiej) kultury etnicznej, a także do utrwalania się na tym terenie wszystkich wyznań chrześcijańskich, zrzeczeń staroobrzędowców, wyznawców judaizmu i muzułmanów. W wyniku stałych kontaktów różnych grup etnicznych i wyznaniowych powstał wyjątkowy rys kulturowy polegający na przynależności mieszkańców tych ziem jednocześnie do kilku tradycji etniczno-wyznaniowych. Niezwykle istotne jest to, że na przełomie XX i XXI wieku społeczności zasiedlające różne regiony obecnej Białorusi, będące nośnikami wspólnych cech ogólnokrajowych, zachowały odrębność etniczną wyznaczającą specyfikę ich religijności (Gurko A. Vl. 2016a, s. 45; Gurko A. Vl., Gurko A. Vikt. 2017b, s. 51; Gurko A. Vl. i in. 2014, s. 3).

Specyfika religijności w zachodniej i wschodniej części Białorusi

Zachodnie ziemie Białorusi, w latach 1569–1795 wchodzące w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, a przed drugą wojną światową należące do Rzeczypospolitej Polskiej (1921–1939), charakteryzują się złożoną et-

---

² Pojęcia „kultura religijna” używam za Edwardem Ciupakiem (1961, s. 9n). Obejmuje ono całokształt dziedzictwa religijnego uwarunkowanego społecznie i jest węższe od pojęcia religii.

niczno-wyznaniową strukturą ludności białorusko-polsko-litewskiego pogranicza — zamieszkują je katolicy, prawosławni i protestanci oraz nieduże skupiska wyznawców judaizmu i muzułmanów. Po drugiej wojnie światowej wielowiekowe dziedzictwo wyznaniowe przybrało na tych terenach charakter trwały i przejawia się w wysokim odsetku osób przyznających się do wiary, większej w porównaniu ze wschodnimi regionami kraju liczbie wspólnot religijnych oraz istotnej pozycji rzymskokatolickiej tradycji chrześcijańskiej (mimo że znaczna część katolików w drugiej połowie ubiegłego wieku wyjechała do Polski). Wysoki poziom religijności na zachodzie kraju w czasach niszczenia wiary przez ustrój komunistyczny tłumaczy się tym, że na przestrzeni stuleci dla dużej części ludności religia chrześcijańska pozostawała tu jedną z głównych wartości życiowych (zob. Gurko A. VI. 2014, s. 157–192).

W odróżnieniu od zachodnich ziem obecnej Białorusi, gdzie przez wieki dominował rygorystycznie negatywnie nastawiony do pogaństwa rzymski nurt chrześcijaństwa, na obszarach wschodnich przeważała bizantyjska tradycja chrześcijańska, a chrystianizacja miejscowej ludności była o wiele bardziej złożona. Historyk Nikołaj Ermolovič określił wdrażanie chrześcijaństwa w Księstwie Połockim jako proces przebiegający dość pokojowo i stwierdził, że aż do XVI wieku istniały tam „wysepki” ludności pogańskiej (za: Gurko A. VI., Gurko A. Vikt. 2017b, s. 53). Etnograf Pavel Špilevskij wskazał na zachowanie się z owych czasów cmentarza pogańskiego również w guberni mińskiej (za: Gurko A. VI. 2016a, s. 46). Z kolei etnograf Evdokim Romanov, przedstawiając zebrane — jeszcze w latach osiemdziesiątych XIX wieku — dane o wierzeniach na terenach guberni witebskiej, zaznaczył, że liczba bogów wyższych Białorusinowi nie jest znana: „Bóg jeden wie, ilu bogów jest. Główny na pewno, jeden; a Jezus Chrystus syn Jego. A duch święty to już nie bóg, to duch boży [...]” (Romanov 1891, s. 6). Badacz ten opisał ówczesne pogańskie zwyczaje obserwowane przez niego również w guberni mohylewskiej (zob. Romanov 1901, s. 5–12; 1903, s. 22–24). Jeszcze inny etnograf Nikołaj Nikiforovskij zebrał materiał z terenów Witebszczyzny o siłach nieczystych (*Nečistiki. Svod prostonarodnyh v Vitebskoj Belorussii skazanij o nečistoj sile*, 1907). Ówczesny badacz białoruskich tradycji ludowych Pavel Šejn, odnosząc się do kultury religijnej mieszkańców ówczesnej guberni witebskiej, napisał: „Stosunek miejscowego Białorusina do religii bardzo ciężko określić; prawdę mówiąc, ona go w ogóle nie interesuje. Do cerkwi Białorusini uczęszczają jedynie dla zajęcia czasu [...]” (Šejn 1902, s. 13).

Nie brakuje również badań kultury religijnej mieszkańców Polesia, które Agata Grzywaczewska (2010) uznaje za „klasyczny przykład ludowej

kultury religijnej, w której łączone były elementy chrześcijaństwa z tradycyjnym systemem wierzeń i norm moralnych, opartych na mistycznej solidarności między człowiekiem i światem natury”. Przywołana badaczka tradycji ludowych, opisując kulturę duchową Poleszuków na przełomie XIX i XX wieku, wymienia między innymi następujące jej elementy: wiara w Boga — *Gospoda*, szacunek dla krzyża i obrazów, obchodzenie świąt chrześcijańskich, wczesne chrzczenie dzieci, branie ślubu religijnego, obrzędy pogańskie na pogrzebach. Specyficzny stosunek Poleszuków względem Boga, aniołów i świętych przedstawił również badacz kultury ludowej Czesław Pietkiewicz w książce *Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego: materiały etnograficzne* (1938, s. 132–142). Wyłącznie demonologii Polesia został poświęcony zbiór materiałów zgromadzonych przez badaczy z Rosyjskiej Akademii Nauk podczas ekspedycji w latach siedemdziesiątych–dziewięćdziesiątych XX wieku. Przedstawili oni elementy „niższej” mitologii poleskiej — opierając się na pojęciu demonologii ludowej, wyodrębnili motywy Dziadów, czarów, opiekunów domowych i inne, które są wciąż żywe w świadomości mieszkańców ziem obecnej Białorusi (Vinogradova, Levkiewskaâ 2010, s. 16–18).

RELIGIJNOŚĆ BIAŁORUSINÓW NA POCZĄTKU XXI WIEKU

Odrodzenie religijne końca XX wieku

Rozpad ZSRR i powstanie niezależnych państw, w tym niepodległego państwa białoruskiego (25 sierpnia 1991 r.), stworzyło warunki sprzyjające odrodzeniu religijnemu. Zarówno chrześcijaństwo, jak i inne religie oraz ruchy religijne od 1992 roku w świetle ustawodawstwa Republiki Białoruś uzyskały możliwość rozwoju. Ogólnym przejawem poruszenia religijnego w kraju stała się wysoka aktywność różnych organizacji religijnych w zakresie ewangelizacji społeczeństwa. Wśród chrześcijan nasiliły się zainteresowanie obrzędami religijnymi, obchody świąt chrześcijańskich oraz pielgrzymowanie do miejsc świętych (Gurko A. Vl. 2014, s. 187–190; 2016a, s. 123–126; Gurko A. Vl., Gurko A. Vikt. 2017a, s. 165–168).

W opinii badaczy lata dziewięćdziesiąte XX wieku stały się czasem postkomunistycznej intensyfikacji procesów religijnych na Białorusi (Kobâk 2014, s. 422n; Kruglova 2017, s. 202). Zjawisko to nazwano „potężnym skokiem od ateizmu do religijności” (Žogol' 2018, s. 190). Potwierdzają to wyniki badań świadczące o wzroście religijności Białorusinów lub o jej „demonstrowaniu” (Škurova 2019, s. 140–142). Wzrosła w tym okresie liczba wspólnot religijnych (prawosławnych — z 382 w 1970 roku do

744 w 1992 roku i 902 w 1995 roku, katolickich — odpowiednio z 107 do 278 i 352 oraz protestanckich — z 153 do 348 i 625), a także liczba osób przyznających się do wiary (z 15% w 1988 roku do 32,7% w 1994 roku i 47–49% w 1999 roku) (Gurko A. VI. 2016b, s. 131).

Odrodzenie religijne nastąpiło głównie w obrębie wyznania prawosławnego, rzymskokatolickiego i protestanckiego. Kościół greckokatolicki wówczas zaledwie odnowił swą działalność, a w przypadku zreszeń muzułmańskich i wyznawców judaizmu zaobserwowano niewielki rozwój. Została również zalegalizowana działalność grup świadków Jehowy. Obok tradycyjnych nurtów protestanckich pojawiły się oficjalnie funkcjonujące wspólnoty neoprotestanckie. Dalszego rozwoju doświadczyło też Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych po raz pierwszy na ziemiach Białorusi została zarejestrowana wspólnota wyznawców bahaizmu (Gurko A. VI. 2014, s. 190–197; 2016b, s. 131–148; Gurko A. VI., Gurko A. Vikt. 2017a, s. 170–178). W wyniku tzw. renesansu religijnego odsetek niewierzących na przełomie XX i XXI wieku wahał się w kraju w przedziale 14–20%, co niektórzy eksperci powiązali z tym, że do grupy wierzących przyłączały osoby ze środowiska „wahających się” i ze świadomością quasi-religijną (Beznúk 2006, s. 128; Starostenko, D'áčenko 2012, s. 4).

STABILIZACJA RELIGIJNA

Po ożywieniu religijnym, które miało miejsce w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, nastąpiła stabilizacja struktury wyznaniowej i wygaszenie wzrostu liczby wspólnot religijnych. Według danych umieszczonych na stronie internetowej pełnomocnika do spraw religii i narodowości 1 stycznia 2020 r. na Białorusi było zarejestrowanych 25 wyznań i ruchów religijnych oraz 3389 wspólnot religijnych: prawosławnych — 1709, rzymskokatolickich — 498, grekokatolickich — 16, protestanckich — 1038, staroobrzędowców — 34, judaistycznych — 53, muzułmańskich — 24 i 1 buddyjska (Informaciâ... 2020).

W latach 2010–2017 Narodowe Centrum Informacji i Analiz (NCIA) przeprowadziło badania, z których wynika, że liczba Białorusinów deklarujących wiarę w Boga oscyluje w przedziale 62–71,5%. W latach 2014–2015 do wiary przyznało się najwięcej respondentów z województwa grodzieńskiego i brzeskiego (85% i 74%). Ponadto w 2017 roku obok 62% respondentów, którzy zadeklarowali wiarę w Boga, 2,5% przyznało, że wierzy w moce nadprzyrodzone, 27% nie określiło swojego stosunku do wiary, a 8% oświadczyło, że nie są wierzącymi. To samo badanie wykazało, że

94,5% respondentów zalicza siebie do różnych wyznań: prawosławia — 84,5%, katolicyzmu — 8,5%³, protestantyzmu — 1,5%, innych — 1% (Republika... 2011, s. 73n; 2012, s. 45–47; 2013, s. 48; 2014, s. 84; 2015, s. 100; 2016, s. 115; 2017, s. 104; 2018, s. 55–64).

Powyższe dane korelują z opinią niektórych ekspertów na temat specyfiki świadomości religijnej Białorusinów, która wyraża się w tym, że o wiele mniej osób uznaje się za wierzących niż za przynależących do wyznań religijnych (Šeris 2014, s. 72; Uzroven'... 2014). Mogło się do tego przyczynić przerwanie tradycji religijnych oraz charakterystyczny dla przestrzeni postsowieckiej brak podstawowej wiedzy o praktykach związanych z kultem religijnym.

Badanie NCIA z 2017 roku wykazało, że obchodzenie niektórych świąt religijnych akceptuje 62% respondentów; 17% podziela przekonania swego wyznania, ale nie bierze udziału w obrzędach i sakramentach; 12% respondentów częściowo uczestniczy w nabożeństwach i sakramentach, a 8,5% regularnie (z czego 5,5% stale bierze udział w nabożeństwach, a we wszystkich obrzędach i sakramentach — 3%). Z kolei odsetek osób, w których życiu religia zajmuje ważne miejsce był następujący: prawosławni — 70%, katolicy — 82,5%, protestanci — 92,5% (Republika... 2018, s. 56–58). W latach 2010–2016 parametry regularnej aktywności religijnej Białorusinów znalazły się w przedziale 7–11,5% (Republika... 2011, s. 73; 2012, s. 46; 2013, s. 48; 2014, s. 85; 2015, s. 100n; 2016, s. 116; 2017, s. 104n).

W 2008 roku w rankingu Instytutu Gallupa Białoruś była na jedenaścim miejscu spośród ponad stu państw, w których religia nie ma wpływu na życie obywateli. Wtedy tylko 27% respondentów uznało, że religia jest ważna w ich życiu. W 2009 i w 2015 roku znaczenie religii w swoim życiu uznało 34% respondentów, co dało Białorusi odpowiednio miejsce dziesiąte i czternaste (Crabtree 2010; Mapped... 2018).

Wymiar jakościowy religijności Białorusinów

W postsowieckim społeczeństwie białoruskim wyróżnia się dwie zasadnicze tendencje życia religijnego — tzw. odrodzeniową (odrodzenie

---

³ Oficjalne statystyki miejscowego Kościoła katolickiego w 2009 roku podały liczbę około 1,4 mln wiernych (czyli 15% mieszkańców Białorusi), a dane NCIA z 2010 roku były na poziomie 12%. Taki sam procent wyznawców katolicyzmu w kraju (12%) podało Ministerstwo Spraw Zagranicznych Białorusi w 2015 roku. Z kolei na stronie internetowej prezydenta państwa 1 stycznia 2020 r. odnotowano liczbę katolików 14,5% (około 1,4 mln osób) (Prezydent... 2020; Republika... 2011, s. 73; Ryma-katolicki... 2009; Hristiane... 2020).

tradycyjnych religii) i ekspansjonistyczną (pojawienie się nowych form religijnych), które obejmują kilka typów świadomości religijnej. Pierwszy typ to przesady, które nie są uznawane za system religijny, lecz jedynie za rodzaj światopoglądu — jego reprezentanci wierzą nie w Boga, lecz w moce cudotwórcze. Mają one formę wierzeń pochodzących z religii pogańskiej oraz wyobrażeń ukształtowanych pod wpływem prognoz astrologicznych i rekomendacji współczesnej mitologii. Drugi typ świadomości religijnej posiadają wyznawcy religii tradycyjnych (prawosławia, katolicyzmu, niektórych nurtów protestanckich, islamu, judaizmu). Religie te mają głębokie korzenie historyczne i są związane z mentalnością miejscowej ludności. Do trzeciego typu są zaliczane wierzenia grup etniczno-wyznaniowych, które nie są rdzennymi mieszkańcami tych ziem (np. Hebrajczycy-Judejczycy, Tatarzy-muzułmanie, Rosjanie-starobrzędowcy, Niemcy-luteranie, Polacy-katolicy, Ukraińcy-grekokatolicy). Na czwarty typ składają się nietradycyjne i synkretyczne religie oraz nurty religijne (bahaici, krysznaici i inne). Oprócz podanych typów świadomości religijnej wyróżnia się formy braku akceptacji światopoglądu religijnego, w których nieprzyjmowanie religii ma różne przejawy (od nihilizmu do agnostycyzmu) oraz kategorię określaną jako „niewierzący” („wahający się”), do której zalicza się osoby nieokreślające swojego stosunku do religii (Beznûk 2006, s. 134; Gurko A. VI. 2001, s. 70; Kruglova 2017, s. 203).

Istnieje opinia o pojawieniu się na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku nowego typu człowieka religijnego — „świeckiego wierzącego”, na którego wpływ wywarły różnokierunkowe procesy społeczno-kulturowe. Pierwszy z nich to sekularyzacja przejawiająca się w rozmyciu i zaniku treści religijnych. Zjawisko to występuje w dwóch formach — klasycznej i sowieckiej. Sekularyzacja klasyczna to proces transformacji sfery religijnej pod wpływem czynników politycznych, ekonomicznych i kulturowych w kierunku zmniejszenia roli religii w życiu jednostek i społeczeństwa. sowiecki model sekularyzacyjny zaś opiera się na przymusowej ateizacji, której celem jest złamanie religijnej świadomości jednostki i kształtowanie negatywnego stosunku do wszystkiego, co wiąże się z religią. Klucza do rozumienia przyczyn pojawienia się pojęcia „świeckiego wierzącego” może dostarczyć analiza „wybuchu” religijności po ustaniu wpływu wojującej ideologii komunistycznej. W tym okresie tradycyjne instytucje religijne nie były zdolne do zintegrowania w swoim środowisku ogromu „początkujących” wiernych, którzy nie posiadali wiedzy o podstawach życia religijnego. Za drugi proces kształtujący ten typ człowieka religijnego uznaje się państwową politykę wolności sumienia, która religijność umieszcza w sferze kwestii prywatnych (Beznûk 2006, s. 128n).

Wiedzy o społecznej tożsamości wierzących w kraju dostarczyło badanie z 2007 roku przeprowadzone przez socjologów z Narodowej Akademii Nauk (NAN) Białorusi oparte na konceptualnym modelu społeczno-kulturowej strategii, która polegała na założeniu przez badaczy, że za każdym odbywającym się w czasie i przestrzeni czynem społecznym stoi realizacja wartości, uznanie i wykorzystanie zasobów społecznych, jak również określenie własnej pozycji w przestrzeni społecznej przez badany podmiot. Wyróżniono dwie grupy o wyraźnej tożsamości społecznej — protestantów i prawosławnych. Przedstawiciele wyznania protestanckiego mówili o przenikaniu się wiary religijnej i stylu życia, natomiast wierzący wyznania prawosławnego nostalgicznie wspominali ludzi starszego pokolenia i „naród sowiecki”. Istotne jest, że ponad 80% respondentów uznaje się za wyznawców prawosławia (Kacuk 2008, s. 118).

MITY, PRZESĄDY, „SAKRALNY ŚWIAT TRADYCJI”, NEOPOGAŃSTWO W SPOŁECZEŃSTWIE BIAŁORUSKIM W OBECNYCH CZASACH

Mity

Częstym zjawiskiem na ziemiach dzisiejszej Białorusi było i jest przeplatanie się życia codziennego z obrazami ze świata mitów. Elementy mitologii słowiańskiej można spotkać nie tylko w białoruskiej twórczości folklorystycznej, ale i w realnym życiu Białorusinów. Oto niektóre ze starsłowiańskich obrazów mitycznych, fragmentarycznie obecne w życiu indywidualnym i społecznym na Białorusi: Dąb, Dziady, Gwiazdy, Krzyż, Ogień, Powietrze, Słońce, Woda, Ziemia (Adamčik 2013, s. 3n, 54, 58, 89, 109, 121n, 176, 225, 279).

Istnieją miejsca, gdzie — podobnie jak w czasach starożytnych — ludzie oddają boską cześć „carom lasu”. Jedno z takich drzew rośnie w rejonie prowincjalnego miasteczka Lepel'. Jest to słynny „Car-Dąb”, do którego ludzie przybywają między innymi po to, by poprosić o pomoc i zostawić w jego korze pieniądze lub przesłanie w rodzaju: „Mądry Dąbeczku! Proszę cię o zdrowie dla mnie i moich bliskich (córki, męża) oraz o powodzenie” (Začem... 2016). To jeden z przejawów osobistych wyobrażeń mitycznych wśród Białorusinów, o których będzie mowa dalej, w ramach naświetlenia miejsca przesądów w tej kulturze. Natomiast poniższe przykłady eksponują więź z pogańską tradycją przodków na poziomie całego społeczeństwa.

W dużych miastach Białorusi można oglądać billboardy opracowane przez największą państwową agencję informacyjną. Widać na nich starsłowiańskie ornamenty i elementy przyrody, które są tłem dla przekazu

składającego się z nazwy symbolu pochodzącego ze środowiska naturalnego lub wartości ogólnoludzkich i słów „kochaj Białoruś”. Oto przykłady tych haseł: „Gwiazdo! Kochaj Białoruś”, „Niebo! Kochaj Białoruś”, „Ziemia! Kochaj Białoruś”, „Niwo! Kochaj Białoruś”, „Wiosno! Kochaj Białoruś”, „Słońce! Kochaj Białoruś”, „Urodzaju! Kochaj Białoruś”, „Dobrobycie! Kochaj Białoruś”, „Piękno! Kochaj Białoruś”, „Szczęście! Kochaj Białoruś”, „Magio! Kochaj Białoruś”, „Energio! Kochaj Białoruś”, „Ogniu! Kochaj Białoruś” (Plakaty... 2020).

Serie innych plakatów można zobaczyć wzdłuż dróg szybkiego ruchu i na ulicach dużych miast całego kraju. Są one poświęcone nie tylko mitycznym obrazom starożytnych Słowian, ale również patriotyzmowi narodowemu, zwycięstwu w wielkiej wojnie ojczyźnianej 1941–1945 lub wybitnym Białorusinom osiągnięciem sukcesy w dziedzinie działalności społecznej, kulturowej i sportowej. Warte podkreślenia jest to, że wśród ponad dwustu czterdziestu plakatów z lat 2015–2020 podanych na stronie internetowej wspomnianej agencji informacyjnej nie ma żadnej pozycji nawiązującej do chrześcijańskich korzeni Białorusinów oraz do wybitnych osób stanu duchownego lub działaczy na rzecz wartości chrześcijańskich lub etycznych. Jedynie na dwóch plakatach z 2015 roku w tle została umieszczona świątynia prawosławna i katolicka (Plakaty... 2020). Co ważne, nierzadko można spotkać się z wypowiedziami osób publicznych na temat prochrześcijańskich tradycji Białorusinów, na przykład: „U podstaw białoruskiego systemu wartości stoją wartości abrahamiczne: chrześcijaństwo, tradycyjna rodzina oraz wszystko to, co przez stulecia składało się na nasze podwaliny. [...] naród białoruski zrodził się i ukształtował jako naród chrześcijański” (Kompetentnyj... 2020)⁴.

Potwierdza to opinię badaczy o specyfice białoruskiej tradycji duchowej, która stanowi harmonijny system relacji człowieka z jego przodkami (rodem), światem społecznym i światem przyrody (Katovič, Kruk 2017, s. 3). Szczególne miejsce mitów w przestrzeni społecznej może być wyjaśnione tym, że mieszkańcy kraju subiektywnie łączą w całość elementy nauk religijnych, faktów historycznych, wydarzeń mistycznych oraz ideologii i dlatego mimo woli trafiają w sferę mitotwórczości (Dudzûk 2013, s. 4). Ponieważ obrazy mityczne nierzadko są łączone z również popularną na tych ziemiach tradycją chrześcijańską, na określenie tego zjawiska spe-

---

⁴ Notabene na tymże portalu internetowym największego w kraju drukowanego środka masowego przekazu — gazety „SB. Belarus' segodnâ” — jedna z rubryk nosi nazwę „Horoskop” i zawiera cotygodniowe przewidywanie przyszłości dla wszystkich znaków zodiaku (Kompetentnyj... 2020).

cjaliści używają terminu „mitologia chrześcijańska” lub szerszego pojęcia „kultura”. Te elementy oraz składnik emocjonalny nadający im duchowości bliskiej naturze ludzkiej utrwaliły niektóre obrazy mityczne w omawianej kulturze i sprawiły, że przetrwały one do czasów współczesnych (Adamčik 2013, s. 3; Dobrinec 2018, s. 235).

Przesady

Mityczne wyobrażenia Białorusinów idą w parze z przesadami, z których większość dotyczy posługiwania się *abiarehami* (pol. „przesady apotropaiczne” — działania obronne przeciw złym mocom) oraz przestrzegania pewnych zasad/zakazów w czynnościach życia codziennego. Materiały zebrane przez folklorystów na całym obszarze obecnej Białorusi w ciągu ostatnich dwustu lat świadczą, że *abiarehi* „tak mocno zakorzeniły się w życiu zarówno starożytnych, jak i współczesnych ludzi, że stały się całkowicie naturalnym jego elementem, podobnie jak te potrzeby człowieka, które istnieją na poziomie podświadomości [...] [i dlatego można je uznać za] fenomen, który oddziałuje na kształtowanie światopoglądu i mentalności [...] narodu” (Korsak 2013, s. 9).

Chociaż nowoczesny miejski styl życia zdecydowanej większości Białorusinów sprzyja odejściu w zapomnienie większości tradycyjnych *abiarehau*, na przykład związanych z uprawą ziemi czy hodowlą, to nie zahamował pojawiania się nowych przesądów o charakterze (post)industrialnym, dotyczących egzystencjalnych potrzeb człowieka i jego aktywności społeczno-zawodowej. Do takich (po)nowoczesnych sposobów zabezpieczania się przed niepożądanym złem należy na przykład zamieszczanie na wyświetlaczu telefonu komórkowego obrazu magicznej figury, która ma strzec osobę posługującą się tym urządzeniem przed niebezpieczeństwami, lub załączanie do prezentowanych w internecie zdjęć symboli, które mają odpędzać uroki od przedstawionych na fotografiach ludzi (Korsak 2013, s. 209).

Nierzadkie w społeczeństwie białoruskim, zwłaszcza wśród ludzi młodych, jest noszenie na szyi lub na ręce tkanych bransolet oraz przyczepianie do ubrań i torebek amuletów, by obronić się przed zewnętrznymi złymi wpływami (Korsak 2013, s. 209). Jednym z tego typu *abiarehau* popularnych w kraju jest tzw. czerwona nić, którą zwykle nazywa się „czerwoną nicią z modlitwą z Jerozolimy”. Skala tego zjawiska wśród Białorusinów niektórym analitykom pozwala nawet określać je mianem „epidemii” (Mickevič 2018). Z takiej czerwonej nici-amuletu korzystają zarówno okultyści, jak i osoby, które nie wyznają żadnej religii; ochrzczeni, wierzący czy deklarujący się jako ateści (Avseuškin 2019; Krasnaâ... 2016).

Za jedną z przestrzeni najbardziej przepelnionych *abiarehami* uznaje się środowisko studenckie, zwłaszcza w okresie sesji egzaminacyjnej. Badacze sugerują, że u studentów aktywizuje się wówczas magiczne myślenie sprzyjające utrwalaniu się *abiarehau*, które mają sprzyjać zdawaniu egzaminów. Gdy powtarza się sekwencja „wykonany czyn — dobra ocena”, zastosowany przesąd zostaje zafiksowany w świadomości podmiotu jako „owocny” i zaczyna być rytuałem. Większość studenckich *abiarehau* wymaga uwzględnienia miejsca i czasu zrealizowania rytuału; to właśnie odróżnia je od tradycyjnych białoruskich przesądów. Na przykład jeden z *abiarehau* zaleca, by przed wylosowaniem pytań egzaminacyjnych stać na prawej nodze i brać je lewą ręką, mówiąc do siebie: „Bierz moja rękę to, co zna moja głowa” (Korsak 2013, s. 209).

Jednocześnie istnieją studenckie *abiarehi* podobne do tradycyjnych białoruskich wierzeń, gdyż akcentują pomoc w ochronie przed złem, którą przynoszą między innymi atrybuty chrześcijańskie — krzyż i świece oraz żegnanie się i modlitwa do Boga (chrześcijańskiego). W celu przyciągnięcia dobrych mocy w studenckich *abiarehach* wykorzystuje się również rytuał oczyszczenia w szerokim sensie — mycie się, ubieranie się w nowe rzeczy itp. Oprócz korzystania podczas sesji egzaminacyjnej z tzw. białej magii w środowisku studenckim istnieje również zwyczaj zawierania sojuszu z „siłą nieczystą”. Są to praktyki w rodzaju wystawiania o północy otwartego indeksu za okno i wołania: „*Chalawa*, przyjdź!” (pol. „*Traf*, przyjdź!”, przy czym słowo „*traf*” oznacza bliżej nieokreślonego bożka); potem zamyka się go i przewiązuje czerwoną nicią aż do czasu egzaminu. Jeszcze jednym tego typu studenckim *abiareham* jest wierzenie w symbolikę chłodu jako „innego” świata i umieszczanie indeksu na noc w lodówce. To zaledwie kilka przykładów przesądów, które spotyka się wśród białoruskich studentów w instytucjach szkolnictwa wyższego (Korsak 2013, s. 210–214).

Oprócz wierzeń związanych z *abiarehami* częstym zjawiskiem na Białorusi są przesady dotyczące zwykłych czynności, rozróżniane według ich konsekwencji — negatywnych lub pozytywnych. Do pierwszej grupy zabobonów połączonych z określonym tabu, któremu niepodporządkowanie się przyniesie człowiekowi niepowodzenie, zalicza się: rozbicie lustra, siadanie na rogu stołu, pokazywanie na sobie czegoś złego, gwizdanie w domu, sprzątanie pomieszczenia połączone z wyjazdem kogoś z tego domu, wracanie zaraz po wyjściu, witanie się przez próg, spotkanie czarnego kota, trzynasty dzień miesiąca, świętowanie czterdziestolecia itd. Na drugą grupę przesądów obiecujących powodzenie w życiu codziennym pod warunkiem zrealizowania zalecanych rytuałów składają się między innymi:

nieumyślne zabicie naczyń, sprzątanie podłogi od najdalszej ściany w stronę drzwi, trzykrotne płucie przez lewe ramię, spojrzenie w lustro w razie potrzeby powrotu do miejsca, z którego niedawno się wyszło (Fen-šuj... 2019; Ūdin 2009, s. 60n)⁵. W białoruskiej kulturze nieobowiązujące nakazy i zalecenia dotyczą wyłącznie pragmatyki życia — pracy w gospodarstwie lub aktywności zawodowej. Z kolei w sferze relacji z przodkami („światem zmarłych”) lub z „Niebiosami” sformalizowane przepisy mają wyłącznie stopień kategoriycznego imperatywu albo tabu (zakazu) (Kotovič, Kruk 2017, s. 7).

„Sakralny świat tradycji”

Według niektórych na Białorusi tradycja przodków stanowi wartość społeczną, która nie tylko uosabia specyfikę kulturową, lecz także gwarantuje zachowanie tożsamości i prawidłowy rozwój *Rodu*, czyli narodu białoruskiego. Sakralnemu elementowi archetypów białoruskiej kultury duchowej, czyli ukształtowanej historycznie narodowej etykietce zwyczajowej — „tak jest przyjęte”, „tak powinno być” — została poświęcona publikacja Oksany Kotovič i Ānki Kruka *Sakral'nyj mir tradicii. 99 urokov narodnoj kul'tury*. Autorzy na podstawie zebranych przez siebie materiałów i wyników innych badań sformułowali pogląd o przetrwaniu od starożytności do czasów obecnych na ziemiach współczesnej Białorusi pewnych „rytualno-obrzędowych kompleksów tradycyjnej kultury jako uporządkowanego systemu wartości” (Kotovič, Kruk 2019, s. 8). „Przykazania naszych przodków — czytamy w tej monografii — zawarte w tradycjach, rozsypane w złotych zasadach [...] — to wielowiekowe doświadczenie aktywnego dialogu Człowieka z Przyrodą: ze Słońcem, Księżycem, gwiazdami, światem drzew i roślin, kamieni i ziemi [...]. Ten dialog ukształtował mentalność etnosu, z góry określił stosunek do otaczającej go rzeczywistości, wywarł wpływ na etnosowe postrzeganie świata. Człowiek, komunikując się ze środowiskiem naturalnym poprzez słowo, zachowanie, sposób odnoszenia się, czyn, eksponował swoje «ja», jego tożsamość i niepowta-

---

⁵ Przytoczony wyżej podział przedstawia uproszczoną klasyfikację przesądów z przeciwną konsekwencją zdarzeń, która funkcjonuje w umysłach Białorusinów w ogólnym zarysie. Wieloletni badacze białoruskiego etnosu O. Kotovič i Ā. Kruk, operując setkami zebranych etniczno-kulturowych idiomów-frazeologizmów, zaproponowali złożoną klasyfikację zgodnie z tzw. stopniem wymagalności, porządkując wierzenia ludowe według następującej kolejności: prawdopodobieństwo możliwego, życzenia regulujące, „rób tak — będzie tak”, wymagania rytualne, zakazy rytualne, tabu albo kategoriyczny imperatyw (Kotovič, Kruk 2017, s. 7).

rzalność — to cenili nasi przodkowie, to staramy się cenić i my” (Kotovič, Kruk 2019, s. 12n). Powyższy fragment może zarówno przedstawiać kwintesencję „sakralnego świata tradycji” Białorusinów, jak i zawierać sugestię o nastawieniu całego społeczeństwa na jego kontynuację, aby — jak wyrazili się autorzy — „mieć błogosławieństwo przodków” (Kotovič, Kruk 2019, s. 13).

Wśród podanych w *Sakral'nom mire tradicii...* „dziewięćdziesięciu dziewięciu lekcji kultury ludowej” znalazły się zarówno zarysowane wyżej wierzenia, jak i informacje nowe. Przykładem niech będzie lekcja pierwsza, która dotyczy roli systemu znaczeń cyfrowych w białoruskiej kulturze duchowej i nawiązuje do tradycji nadawania liczbom określonego sensu na podstawie obrzędowych czy pozaobrzędowych kontekstów, tekstów mitycznych czy folklorystycznych. Ów „kod cyfrowy” w przestrzeni etnokulturowej od dawna występował na ziemiach Białorusi w roli ustanawiającego normy konstrukt, który porządkował procesy obrzędowe i wytyczał zachowanie członków społeczności. Priorytetowy status nadawano komuś/czemuś „pierwszemu”, czyli związanemu z „początkiem”. Do dziś przetrwało w białoruskiej kulturze i jest poważnie traktowane powiedzenie: „Jak spędzisz Nowy Rok, tak cały przeżyjesz”. Zgodnie z założeniami „sakralnego świata tradycji” dotyczy ono ciągłości rodu, co wyraża się zasadniczo w następujących aspektach: integralność rodziny, dobrobyt rodzinny (symbolizowany między innymi przez dwanaście potraw na noworocznym stole, czyli tyle, ile ma rok miesiące, oraz nowe, odświętne ubrania domowników), zachowanie dostatku w rodzinie (należy oddać długi, żeby uniknąć niedostatku w nadchodzącym roku) (Vinogradova, Levkiewskaâ 2012, s. 112–119; Kotovič, Kruk 2019, s. 14–16). Pod ostatnim „sakralnym numerem 99” autorzy umieścili lekcję „Mój anioł-stróż...”, która opisuje najbardziej znane w kraju tradycje związane z „posłańcami Niebios”. Jak wynika z wielu źródeł, obok dotyczących aniołów wierzeń o charakterze folklorystycznym, w białoruskiej kulturze od dawna duży nacisk kładziono na jak najszybsze ochrzcenie niemowlęcia w celu pozyskania dla niego anioła-stróża jako obrońcy od zła. Nierzadko przy tym można spotkać się z odziedziczonym po przodkach przekonaniem, że anioł-stróż znajduje się nad prawym ramieniem człowieka, a zły duch — nad lewym (z tym między innymi jest związany przesąd dotyczący plucia przez lewe ramię) (Kotovič, Kruk 2019, s. 9, 506–512).

Rezultaty badań białoruskiego etnosu zamieszczone w *Sakral'nom mire tradicii...* i podobnych publikacjach potwierdzają popularną na Białorusi opinię, że religijność Białorusinów w odniesieniu do najważniejszych etapów życia ludzkiego — narodzin, zawarcia małżeństwa i śmierci —

cechuje przeplatanie się elementów religii chrześcijańskiej i pogańskiej. Na przykład do nierzadko spotykanych w kraju zwyczajów zaliczane są zarówno obrzęd chrztu i pogrzebu chrześcijańskiego, jak i towarzyszące tym wydarzeniom wierzenia ludowe. Często wróży się o losie dziecka na podstawie dnia urodzenia, w trumnie zmarłego pozostawia się pieniądze oraz inne rzeczy symbolizujące doczesność, ale mające mu pomóc w życiu pozagrobowym. Najbardziej jaskrawym przejawem ludowej obrzędowości związanej ze śmiercią człowieka wydają się, zapoczątkowane w przedchrześcijańskiej tradycji wschodnich Słowian i trwające do czasów obecnych w prawie niezmienionej formie, Dziady obchodzone przez chrześcijan wyznania prawosławnego. Są to dni wspomniania zmarłych przodków. Według tradycyjnego białoruskiego kalendarza jest ich przynajmniej pięć w ciągu roku. Główne Dziady obchodzone są wiosną i jesienią. Za podstawę nazwy wiosennego Dnia Zmarłych — *Radunica* — przyjmuje się słowa „radość” i „ród”. W tym dniu, który na Białorusi jest dniem wolnym od pracy, w cerkwiach odprawiane są nabożeństwa za zmarłych, a prawosławni chrześcijanie odwiedzają miejsca pochówku swych przodków. Wtedy według tradycji na cmentarzach urządza się uczty, nierzadko ze spożywaniem napojów alkoholowych. W czasie obchodów *Radunicy* zwykle zostawia się trochę pokarmów oraz kieliszki z alkoholem na grobie zmarłego. Podobnie wygląda obchodzenie jesiennych Dziadów (Dzâdy 2019; Kuharonak 2001, s. 306, 356–369; *Radunica...* 2017).

O stopniu wzajemnego przenikania się zakorzenionych w kulturze ludności zamieszkującej ziemię dzisiejszej Białorusi wierzeń pogańskich z religią chrześcijańską świadczy zamieszczony w publikacji popularnonaukowej *Kultura rodavaj pamaci* schemat struktury białoruskiego kalendarza ludowego, który przedstawia te same wydarzenia na sposób chrześcijański (a ściślej — prawosławny) i pogański. Uwagę zwraca zwłaszcza fragment kalendarza z zaznaczoną datą 6–7 stycznia, obok której podane są dwie nazwy: bardziej wyeksponowana — *Kalâdy* (pol. „Koleđa”) i mniej — *Rastvo Hrystova* (pol. „Boże Narodzenie”). Właśnie pogańska nazwa *Kalâdy* jest najczęściej używana w oficjalnym państwowym leksykonie na oznaczenie okresu na początku nowego roku, kiedy prawosławni obchodzą Boże Narodzenie. Godne uwagi jest też to, że kalendarz ludowy odnotowuje tradycyjne święta religijne (prawosławne i katolickie) oraz zwyczaje rodzinne i wierzenia demonologiczne. Trzeba tu zaakcentować, że po dziś dzień dość masowo obchodzi się noc z 6 na 7 lipca — *Kupal'e* (pol. „noc świętojańska”) — święto dawnych Słowian na cześć słońca i rozkwitu ziemi. W kalendarzu religijnym (prawosławnym) na tę datę przypada dzień *Īaana Hryscielâ* (pol. „Jana Chrzciciela”). Świętowanie *Kupal'â* na

Białorusi obfituje w tradycje oparte na mitach i przesądach z elementami wróżby (Z Novym ... 2020; Katovič, Kruk 2017, s. 122–135, 205–218, 270–289). Popularne zwyczaje wróżbiarskie związane z tym świętem są jednym z nierzadkich przejawów wróżenia w kraju. Najdobitniejsze tego przykłady to chodzenie do „szeptuchy” i wróżki, a także korzystanie z horoskopów i rzucanie na kogoś uroku (Vinogradova, Levkiewskaâ 2010, s. 16–18, 30–33, 257–261; 2016, s. 21–241; Goroskop... 2020). O żywotności w społeczeństwie tego ostatniego może świadczyć wypowiedziana w kontekście ogólnospołecznych wydarzeń z drugiej połowy 2020 roku sugestia niezależnego analityka: „Wielu wierzy w moc wspólnotowego kobiecego przekleństwa [...]” (Lojko, Čalyj 2020).

Neopogaństwo

Na Białorusi obok naświetlonych wyżej przejawów kultury tradycyjnej — mitów, przesądów, „sakralnego świata tradycji” przodków — istnieje również neopogaństwo reprezentowane przez tzw. pogan epoki informacyjnej, którzy określają się jako zwolennicy tradycyjnej wiary, otwarci na wszechświat i kontynuujący szlachetną misję przodków w jego poznaniu. Niektórzy z nich sedno swego zaangażowania widzą następująco: „Pogaństwo dla mnie to żywa moc przyrody, więź z drzewem rodowym, przodkami, siłami ziemi. To dziedzictwo krwi i ducha, dusza słowiańska i starożytny obraz rodowy, który wiąże duszę z setkami pokoleń przodków” (Sovremennoe... 2015). Osoby te, jak same nieraz twierdzą, wierzą we wszystkich bogów, a czczą zwłaszcza tych, których można zobaczyć i odczuć: Niebo, Ziemię, Słońce, Księżyc, Grom. Przedstawiciele neopogaństwa, chociaż są tolerancyjni wobec chrześcijaństwa, z reguły jednak nie „zapożyczają” wierzeń i praktyk religijnych. Życie duchowe oparte na współczesnej słowiańskości białoruscy neopoganie realizują w formie obrzędów powiązanych z elementami przyrody, korzystają także z magii w różnych jej przejawach. Trudno określić liczbę neopogan, gdyż nie prowadzi się ani oficjalnych statystyk, ani większych badań w tym zakresie (Valošyna 2017; Vezemar... 2020; Sovremennoe... 2015).

Analizując żywotność wierzeń pogańskich w społeczeństwie białoruskim, można spotkać się z opinią, że przesady stanowią integralny element życia. Komponent mistycyzmu staje się coraz bardziej drugorzędny, a przesady zaczynają być uznawane za element kultury. Specjalista Centrum Badań Białoruskiej Kultury, Języka i Literatury NAN Białorusi Tat'ana Volodina, w wypowiedzi na temat przyczyny przetrwania w kraju starożytnych wierzeń zakłada, że można ten fenomen wyjaśnić skłonnością ludzi do

przenoszenia własnej winy na kogoś czy na coś innego przy użyciu „złych znaków”, które pomagają usprawiedliwić swoje lenistwo, niezorganizowanie itp. Inną przyczyną mogą być kody kulturowe, które są kontynuowane, i właśnie przez naśladowanie tradycji przodków Białorusini podtrzymują swoją tożsamość (Dobrinec 2018, s. 235; Černaâ... 2017).

ZAKOŃCZENIE

Kształt religijności społeczeństwa białoruskiego jest w dużym stopniu uwarunkowany złożonymi dziejami chrześcijaństwa, a ściślej — wpływem prawosławia i kultury bizantyjskiej na wschodnią część kraju (obecnie województwa: homelskie i mohylewskie oraz częściowo witebskie i mińskie) oraz katolicyzmu i kultury łacińskiej na ziemie zachodnie (obecnie województwa: grodzieńskie, brzeskie oraz częściowo witebskie i mińskie). Na całym omawianym terytorium wiarę chrześcijańską nieprzerwanie, począwszy od X wieku, łączono z religią starożytnych Słowian. Ścisłe przenikanie się chrześcijańskiej i pogańskiej tradycji w postawach i postępowaniu mieszkańców obecnej Białorusi sprzyjało powstaniu i utrwaleniu się w białoruskiej kulturze zjawiska nazywanego „ludowym chrześcijaństwem”.

W XX wieku dotychczasowy tradycyjnie religijny światopogląd społeczności zamieszkującej omawiane ziemie został zniekształcony przez ateistyczno-materialistyczne wartości sowieckiego ustroju socjalistycznego. Następnie (po)nowoczesny, zasadniczo „wolny od ograniczeń” styl życia sprzyjał synkretycznemu łączeniu na poziomie jednostkowym i zbiorowym chrześcijańskiej, pogańskiej i ateistycznej koncepcji życia. Duża popularność w omawianym społeczeństwie mitycznych obrazów, przesądów i „sakralnego świata przodków” oraz niski poziom religijności wyznawców chrześcijaństwa potwierdzają opinię o upowszechnianiu się nowego typu człowieka religijnego — „świeckiego wierzącego”. Łączenie zatem chrześcijaństwa, pogaństwa i niewiary w wymiarze indywidualnym i społecznym można uznać za jeden z najbardziej charakterystycznych elementów ewolucji postaw religijnych oraz specyfiki postrzegania życia nadprzyrodzonego przez współczesnych mieszkańców Białorusi.

BIBLIOGRAFIA

- Adamčik Vladimir V., 2013, *Mify Belarusi*, Izdatiel'stvo „Harvest”, Minsk.
Beznuć Dmitrij K., 2006, *Sostoânie i specyfika sovremennoj religioznoj situacii v Belarusi*, „Sociologičeskie issledovaniâ”, nr 2, s. 128–135.

- Ciupak Edward, 1961, *Kultura religijna wsi. Szkice socjologiczne*, Iskry, Warszawa.
- Dobrinec Pavel L., 2018, *Sueveriã kak forma netradicionnoj religioznosti*, w: *Religiã i nauka v XXI stoletii: perspektivy dialoga. Materialy XVI seminara studentov Vyssih uãebnyh zavedenij Respubliki Belarus'*, Izdatiel'stvo Minskoj duhovnoj seminarii, Minsk, s. 232–237.
- Dudzûk Zinaida I., 2013, *Vãrtanne zabytaga mifa*, Vydaviectva „Belarus'”, Minsk.
- Grigoroviã Elena N., Klimoviã Anna V., 2015, *Problema identičnosti v usloviãh sociokul'turnyh al'ternativ*, w: *Sistemnaã transformaciã obšestva: innovacii i tradicii. Sbornik nauãnyh trudov kafedr social'no-gumanitarnyh nauk*, Å. S. Åskeviã (red.), Izdatiel'stvo BGTU, Brest, s. 23–27.
- Gurko Aleksandra Vl., 2001, *Konfessional'naã situaciã v Respublike Belarus': ètničeskij i istoričeskij aspekty*, Vydaviectva ISPI, Minsk.
- Gurko Aleksandra Vl., 2014, *Ètnokonfessional'nye processy v Grodnenskoj oblasti vo vtoroj polovine XX – naãale XXI*, w: A. Vl. Gurko i in., *Ètnokul'turnye processy Grodnenskogo Poneman'ã v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk, s. 157–236.
- Gurko Aleksandra Vl., 2016a, *Ètnokonfessional'naã istoriã Central'nogo regiona Belarusi (X–konec XX v.)*, w: A. Vl. Gurko i in., *Ètnokul'turnye processy Central'noj Belarusi v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk, s. 45–130.
- Gurko Aleksandra Vl., 2016b, *Ètnokonfessional'naã istoriã Central'noj Belarusi v 1990-h gg. – naãale XXI v.*, w: A. Vl. Gurko i in., *Ètnokul'turnye processy Central'noj Belarusi v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk, s. 131–209.
- Gurko Aleksandra Vl. i in., 2014, *Ètnokul'turnye processy Grodnenskogo Poneman'ã v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk.
- Gurko Aleksandra Vl. i in., 2016, *Ètnokul'turnye processy Central'noj Belarusi v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk.
- Gurko Aleksandra Vl. i in., 2017, *Ètnokul'turnye processy Belorusskogo Podvin'ã (Vitebšiny) v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk.
- Gurko Aleksandra Vl., Gurko Aleksandr Vikt., 2017a, *Konfessii v Vitebskom Podvin'e v XX – naãale XXI v.*, w: A. Vl. Gurko i in., *Ètnokul'turnye processy Belorusskogo Podvin'ã (Vitebšiny) v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk, s. 120–200.
- Gurko Aleksandra Vl., Gurko Aleksandr Vikt., 2017b, *Ètnokonfessional'naã istoriã Vitebskogo Podvin'ã (X–XIX vv.)*, w: A. Vl. Gurko i in., *Ètnokul'turnye processy Belorusskogo Podvin'ã (Vitebšiny) v prošlom i nastoãšem*, Vydaviectva „Belaruskaã navuka”, Minsk, s. 51–119.
- Kacuk Nikolaj L., 2008, *K metodologii èmpiriãeskogo issledovaniã sociokul'turnyh strategij veruãših razliãnyh*, „Sociologiã”, nr 3, s. 114–119.
- Katoviã Aksana, Kruk Ånka, 2017, *Kul'tura rodavaj pamãci*, Vydaviectva „Belarus'”, Minsk.
- Kotoviã Oksana, Kruk Ånka, 2019, *Sakral'nyj mir tradicii. 99 urokov narodnoj kul'tury*, Izdatiel'stvo „Adukacyã i vyhavanne”, Minsk.
- Kobãk Georgij N., 2014, *Mežkonfessional'nye otnošeniã v Respublike Belarus' v konce XX – naãale XXI stoletiiã*, w: *Hristianstvo v Belarusi: istoriã i sovremennost'*, A. A. Kovalenã i in. (red.), Izdatiel'stvo „Belaruskaã navuka”, Minsk, s. 422–428.
- Korsak Vol'ga U., 2013, *Taãmnicy belaruskih abãrëgaũ*, Vydaviectva „Belarus'”, Minsk.
- Kotoviã Oksana, Kruk Ånka, 2019, *Sakral'nyj mir tradicii. 99 urokov narodnoj kul'tury*, Izdatiel'stvo „Adukacyã i vyhavanne”, Minsk.
- Kruglova Galina A., 2017, *Gosudarstvenno-konfessional'nye otnošeniã v sovremennoj Belarusi*, „Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta imeni A. S. Puškina”, nr 4, s. 201–209.

- Kuharonak Taccâna Ĺ., 2001, *Sâmejnyâ abrazy*, w: V. K. Bandarčyk i in., *Belarusy*, t. 5: *Sâm'â*, Vydaviectva „Belaruskaâ navuka”, Minsk, s. 218–369.
- Nenadavec Alâksej M., 2018, *Mifalogiâ rodnaga kraû*, Vydaviectva „Belarus”, Minsk.
- Respublika..., 2011, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2010 god*, A. V. Gusev (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2012, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2011 god*, L. E. Krištapovič (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2013, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2012 god*, L. E. Krištapovič (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2014, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2013 god*, L. E. Krištapovič (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2015, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2014 god*, A. P. Derbin (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2016, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2015 god*, A. P. Derbina (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2017, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2016 god*, A. P. Derbin (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- Respublika..., 2018, *Respublika Belarus' v zerkale sociologii. Sbornik materialov sociologičeskich issledovanij za 2017–2018 gody*, A. P. Derbina (red.), Izdatiel'stvo IAC pri Administracii Prezidenta RB, Minsk.
- San'ko Sârgej Ĺ., 2017, *Nekatoryâ admetnyâ rysy rëligijnasci belarusau u VKL XVI–XVII stst.*, w: *Vâlïkæ knâstva litoûskae. Palityka, êkanomika, kul'tura. U 2 častkah*, č. 2, A. A. Skep'ân (red.), Vydaviectva „Belaruskaâ navuka”, Minsk, s. 377–386.
- Šeris Aleksandr V., 2012, *Konfessional'naâ struktura Respubliki Belarus' i ee transformaciâ*, „Vestnik BGËU”, nr 4, s. 103–109.
- Šeris Aleksandr V., 2014, *Vera, stabiliziruûšaâ obšestvo*, „Belaruskaâ dumka”, nr 7, s. 72–77.
- Škurova Elena V., 2019, *Opyt issledovañiâ religioznosti v belorusskoj srede: sociologičeskije podhody*, „Žurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Sociologiâ”, nr 2, s. 139–148.
- Starostenko Viktor V., D'âčenko Oleg V., 2012, *Religii v sovremennoj Belarusi*, Izdatiel'stvo UO „MGU im. A. A. Kulešova”, Mogilev.
- Ūdin Viktor V., 2009, *Osobnosti religioznosti molodeži vostočnyh regionov Belarusi*, Izdatiel'stvo „Izdatel'skij centr BGU”, Minsk.
- Vinogradova Lûdmila N., Levkievskaâ Elena E., 2010, *Narodnaâ demonologiâ Poles'â. Publikacii tekstov v zapisâh 80–90-h godov XX veka*, t. 1: *Lûdi so sverh'estestvennymi svojstvami*, Izdatiel'stvo „Âzyki slavânskikh kul'tur”, Moskva.
- Vinogradova Lûdmila N., Levkievskaâ Elena E., 2012, *Narodnaâ demonologiâ Poles'â. Publikacii tekstov v zapisâh 80–90-h godov XX veka*, t. 2: *Demonologizaciâ umerših lûdej*, Izdatiel'stvo „Rukopisnye pamâtniki Drevnej Rusi”, Moskva.

- Vinogradova Lúdmila N., Levkivskaâ Elena E., 2016, *Narodnaâ demonologiâ Poles'â. Publikacii tekstov v zapisâh 80–90-h godov XX veka. Tom III. Mifologizaciâ prirodnyh âvlenij i čelovečeskich sostoânij*, Izdatel'skij Dom ÂSK, Moskva.
- Žogol' Nadežda N., 2018, *Hristianstvo i vozmožnosti duhovnogo stanovleniâ v RB*, w: *Cennosti evrazijskoj kul'tury: duhovnost', tradicii, èkonomičeskie priority sotrudničestva*, A. I. Lojko (red.), Izdatiel'stvo BNTU, Minsk, s. 190–193.

Materiały internetowe

- Avseûškin Ân, 2019, *Pravoslavnyj ateizm dlâ Belarusi — ne paradoks, a normal'noe âvlen âvlenie* (<https://naviny.by/article/20190213/1550070266-pravoslavnyy-ateizm-dlya-belarusi-n-e-paradoks-normalnoe-yavlenie> [dostęp: 15.08.2020]).
- Černaâ koška, razbitye zerkala i prosypannaâ sol'..., 2017 (<https://minsknews.by/chernaya-koshka-a-razbitye-zerkala-i-prosypannaya-sol-pochemu-sovremennyye-lyudi-veryat-v-primety/> [dostęp: 02.09.2020]).
- Crabtree Steve, 2010, *Religiosity Highest in World's Poorest Nations* (<http://www.gallup.com/poll/142727/religiosity-highest-world-poorest-nations.aspx> [dostęp: 19.08.2020]).
- Dzâdy, 2019 (<https://belarus.travel/news/dziady> [dostęp: 31.08.2020]).
- Fen-šuj udači. Narodnye primety, sueveriâ i ih ob'âsneniâ, 2019 (<http://brestnote.by/4087-fen-shuy-udachi-narodnye-primety-sueveriya-i-ih-obyasnenie.html> [dostęp: 24.08.2020]).
- Goroskop na nedelû s 24 po 30 avgusta, 2020 (<https://www.sb.by/articles/goroskop-na-nedelyu-s-24-po-30-avgusta1.html> [dostęp: 27.08.2020]).
- Grzywaczewska Agata, 2010, *Kultura wsi poleskiej na przełomie XIX i XX wieku* (http://historia.urszulina.net/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=65 [dostęp: 18.08.2020]).
- Hristiane very evangel'skoj, 2020 (<https://grace.by/news/byulleten/tserkovnyi-byulleten-fevral-2020/> [dostęp: 19.08.2020]).
- Informaciâ o konfessional'noj situacii v Respublike Belarus', 2020 (<https://belarus21.by/Articles/1439296790> [dostęp: 19.08.2020]).
- Kompetentnyj vtornik: belorusskij obraz žizni, 2020 (<https://www.sb.by/articles/natsionalnyy-kod3423424.html> [dostęp: 09.09.2020]).
- Krasnaâ nit' s molitvoj iz Ierusalima, 2016 (<http://pbk-20.top/krasnaya-nit-iz-ierusalima/> [dostęp: 24.08.2020]).
- Lojko Ol'ga, Čal'nyj Sergej, 2020, *Sily pravitelâ oslabevâit, naroda — rastut* (<https://news.tut.by/economics/698775.html> [dostęp: 01.09.2020]).
- Mapped: The world's most (and least) religious countries, 2018 (<https://www.telegraph.co.uk/travel/maps-and-graphics/most-religious-countries-in-the-world/> [dostęp: 19.08.2020]).
- Mickevich Pavel, 2018, *Čyrvonaâ nitka na rucè — padman i šlâh da nâščascâ* (<https://www.katolik.life/bel/news/mnenie/item/3741-chyrvonaya-nitka-na-rutse-padman-i-shlyakh-da-nya-shchastsya.html> [dostęp: 24.08.2020]).
- Nikiforovskij Nikolaj Â., 1907, *Nečistiki. Svod prostonarodnyh v Vitebskoj Belorussii skazanij o nečistoj sile*, Tipolitografijâ „N. Mac i Ko”, Vil'nûs (<http://www.ruthenia.ru/folklore/folklore-laboratory/pogranichje/materials.htm> [dostęp: 18.08.2020]).
- Pietkiewicz Czesław, 1938, *Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego: materiały etnograficzne*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa (<http://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=8285> [dostęp: 18.08.2020]).

- Pius XI, 1937, *Encyklika Divini Redemptoris* (https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xi/encykliki/divini_redemptoris_19031937.html) [dostęp: 15.08.2020]).
- Plakaty iz serii „Lûbi Belarus’”, 2020 (<https://www.belta.by/posters/>) [dostęp: 22.11.2020]).
- Prezident Respubliki Belarus'. *Obšestvo*, 2020 (http://president.gov.by/ru/society_ru/) [dostęp: 19.08.2020]).
- Radunica: *âzyčeskie tradicii i sovremennye rekomendacii*, 2017 (https://interfax.by/news/stil_zhizni/style-different/1223256/) [dostęp: 31.08.2020]).
- Romanov Evdokim, 1891, *Belorusskij sbornik*, t. 4: *Skazki kosmogoničeskie i kul'turnye*, Tipolitografii G. A. Malkina, Vitebsk (https://vk.com/doc-13670399_146246426?hash=fb7945cd5c1f171c99&dl=2a159fbb917bf148f5) [dostęp: 06.08.2020]).
- Romanov Evdokim, 1901, *Sbornik belorusskikh zagovorov načala XIX veka*, w: *Mogilëvskaâ starina: Sbornik statej „Mogilëvskikh gubernnskikh vedomostej”*, t. 2: 1900–1901 gg., E. R. Romanov (red.), Tipografiâ Gubernskogo pravleniâ, Mogilëv (<http://elib.bsu.by/handle/123456789/47>) [dostęp: 18.08.2020]).
- Romanov Evdokim, 1903, *Iz mira narodnyh legend*, w: *Mogilëvskaâ starina: Sbornik statej „Mogilëvskikh gubernnskikh vedomostej”*, t. 3: 1902–1903 gg., E. R. Romanov (red.), Tipografiâ Gubernskogo pravleniâ, Mogilëv (<http://elib.bsu.by/handle/123456789/46>) [dostęp: 18.08.2020]).
- Ryma-katalicki Kascël u Belarusi: *statystyčnyâ danyâ na 1 sakavika 2009 g.*, 2009 (<http://www.catholic.by/2/belarus/dioceses.html>) [dostęp: 19.08.2020]).
- Šejn Pavel V., 1902, *Materialy dlâ izučeniâ byta i âzyka russkogo naseleniâ Severo-Zapadnogo kraâ*, t. 3, Tipografiâ Imperatorskoj Akademii Nauk, Sankt-Peterburg (http://www.ruthenia.ru/folklore/folklorelaboratory/pogranichje/materials/Shejn_P.V_Materialy_dlya_izučeniya_byta_i_azyka_russkogo_naseleniya_sev-zap_kraya.03_1902.pdf) [dostęp: 18.08.2020]).
- Sovremennoe âzyčestvo. Čto èto takoe? I kak èto proishodit segodnâ v Belarusi?*, 2015 (<https://vkurier.by/22431>) [dostęp: 20.08.2020]).
- Uzroven' rełigijnnasci ŭ Belarusi pa rėgiėnah*, 2014 (<http://krynica.info/be/2014/07/09/uzroven-rehligijnnasci-d1-9e-belarusi-pa-rehgijonakh-infagrafika-krynica-info/>) [dostęp: 19.08.2020]).
- Valošyna Âŕgeniâ, 2017, „*Âzyčestvo — prosto eše odin sposob napomnit' čeloveku o tom, što mir — svâšennyj*” (<https://humanlibrary.by/yazychestvo-prosto-eshhe-odin-sposob-napomnit-cheloveku-o-tom-chto-mir-svyashhennyj/>) [dostęp: 02.09.2020]).
- Vezemar. Severnââ tradiciâ. Âzyčestvo. Magiâ*, 2020 (http://vezemar.org/?page_id=2) [dostęp: 02.09.2020]).
- Z Novym godam i Kalâdami!*, 2020 (<https://gosstandart.gov.by/by/happy-new-year-and-merry-christmas-2020!>) [dostęp: 31.08.2020]).
- Zaçem belarusy ostavlâut den'gi i zapiski v dube pod Lepelem? Âzyčeskie tradicii naših predkov živy i segodnâ*, 2016 (<http://greenbelarus.info/articles/06-09-2016/zachem-belarusy-ostavlyay-ut-dengi-i-zapiski-v-dube-pod-lepelem>) [dostęp: 02.09.2020]).

CHRISTIANITY, SUPERSTITION, AND LACK OF BELIEF
IN MODERN BELARUSIAN SOCIETY

Volha Yakimenka
(Diocesan Curia of the Diocese of Pinsk)

Abstract

The spiritual and religious life of people living within the lands of modern Belarus in the twentieth and twenty-first centuries has been conditioned by the area's centuries-old history of Christianity, by superstitions derived from the culture of the ancient Slavs, and by the materialistic and atheistic worldview and life of the Soviet Socialist regime. Current Belarusian legislation considers religious involvement to be a private interest of the individual, and thus there are no official statistics on the number of believers or their distribution by religion. The findings of various studies in this area differ considerably. In the context of the post-Soviet transformation of Belarusian society, some experts express the view that the role of religion has been increasing in the country; others speak of a reverse process. Still others write about demonstrations of the religiosity of Belarusians and still others believe that the spiritual dimension of Christianity in Belarus is often replaced by faithfulness to the traditions of Belarusians' ancestors, and that a relatively large part of the population is far from true Christian piety. A general analysis of religious issues suggests that the phenomena are multifactorial, spiritual and social, and rather complex.

key words: Belarusian society, Christianity, superstitions, lack of belief

słowa kluczowe: społeczeństwo białoruskie, chrześcijaństwo, przesady, niewiara